

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Факультет економічних наук

Кафедра економічної теорії

Кваліфікаційна робота

освітній ступінь – бакалавр

на тему: «ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ»

Спеціальності:

051 Економіка

Понікаровська Єва Вадимівна

Керівник: Мірошніченко В. В.

Кандидат економічних наук, Доцент

Рецензент: Бугрова О. О.

Кандидат економічних наук, Доцент

Кваліфікаційна робота захищена

з оцінкою «_____»

Секретар ЕК _____

«____» _____ 2022 р

Київ - 2022

Зміст

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	6
1.1 Поняття безпеки та її особливості в паливно-енергетичній сфері	6
1.2 Джерела правового регулювання паливно-енергетичної безпеки України	9
1.3 Наслідки проблем паливно-енергетичної безпеки та їх вплив на економічну безпеку країни.....	12
Висновок	18
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	20
2.1 Аналіз забезпечення паливно-енергетичних потреб України у 2019-2021 рр.	20
2.2 Діагностика ризиків та загроз в паливно-енергетичній сфері України.	25
2.3 Аналіз поточного рівня паливно-енергетичної безпеки України та прогнозування його на майбутні періоди	26
Висновок	29
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	31
3.1. Зарубіжний досвід забезпечення безпеки у паливно-енергетичній сфері	31
3.2 Напрямки вдосконалення безпеки у паливно-енергетичній галузі	33
Висновок	34

ВИСНОВКИ.....	36
ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА	38
ДОДАТКИ.....	42

ВСТУП

Актуальність теми. Паливно-енергетична сфера є однією з ключових галузей критичної інфраструктури держави, оскільки і життєдіяльність домогосподарств, і господарська діяльність підприємств безпосередньо залежить від енергетичного забезпечення. Об'єкти критичної інфраструктури завжди мають вищий рівень потреби у безпеці, адже вихід з ладу таких об'єктів чи зниження виробництва паливно-енергетичних ресурсів є небезпечними для держави та її економічної незалежності. Особливо це питання стає актуальним в умовах воєнного стану чи загрози диверсійних дій з боку зловмисників. Тому забезпечення паливно-енергетичної безпеки, дотримання достатнього рівня державних резервів в даній сфері, енергетична незалежність та правове регулювання забезпечення безпеки мають високу актуальність на поточний час.

Метою роботи є дослідження проблем та перспектив забезпечення паливно-енергетичної безпеки України.

Виходячи з мети, маємо наступні **завдання дослідження:**

- розглянути поняття безпеки та її особливості в пасивно-енергетичній сфері;
- проаналізувати джерела правового регулювання паливно-енергетичної безпеки України;
- дослідити наслідки проблем паливно-енергетичної безпеки та їх вплив на економічну безпеку країни;
- здійснити аналіз забезпечення паливно-енергетичних потреб України у 2019-2021 рр.;
- провести діагностику ризиків та загроз в паливно-енергетичній сфері України;
- проаналізувати поточний рівень паливно-енергетичної безпеки України та спрогнозувати його на майбутні періоди;

- оглянути зарубіжний досвід забезпечення безпеки у паливно-енергетичній сфері;
- сформулювати напрямки вдосконалення безпеки у паливно-енергетичній галузі на основі зарубіжного досвіду.

Предметом дослідження є правове регулювання безпеки паливно-енергетичної сфери.

Об'єктом дослідження є господарсько-правові відносини, що виникають у зв'язку із забезпеченням безпеки паливно-енергетичної сфери.

Методи наукового дослідження. При написанні роботи використано методи наукового пізнання як широкі академічні і специфічні діалектичні формально-логічні порівняльні аналітичні тощо.

Наукова новизна. Дослідження розширює знання сектора паливно-енергетичної безпеки. Визначає стратегічні перспективи сталого розвитку ПЕК. Приводяться, теоретичні інструменти підвищення енергетичної безпеки на основі стабільного розвитку ПЕК, що дозволяють забезпечити економічну безпеку функціонування економіки України.

Практичне значення. Практична важливість роботи полягає в тому, що запропоновані рішення підвищення енергоефективності функціонування об'єктів виробничої інфраструктури паливно-енергетичного комплексу будуть спроможні впроваджувати енергоощадні технології та можуть використовуватися при розробці стратегій енергозбереження та підвищення енергетичної ефективності. Положення роботи може використовуватися в навчальному процесі вищих навчальних закладів при поданні курсів «Економіка природокористування» та «Регіональна економіка».

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів основної частини, які охоплюють 8 підрозділів, висновків, списку використаної літератури та додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

1.1 Поняття безпеки та її особливості в паливно-енергетичній сфері

Безпека в будь-якій сфері є універсальною категорією, яка в різному сенсі відображає безпеку осіб соціально-економічних відносин на всіх рівнях, з державного до кожного учасника підприємницької діяльності. Зміст цієї концепції включає систему інструментів, що забезпечують конкурентоспроможність та економічну стабільність підприємства та покращують добробут власників і працівників компаній, законодавчий захист здійснення діяльності в галузі, визначення рівня потреб держави в окремих ресурсах та забезпечення державних закупівель цих ресурсів у достатній кількості, і лише реалізувавши необхідну кількість цих заходів, можна досягти відповідного рівня безпеки. Концепція безпеки означає мінімізацію ризиків у всіх сферах.

Розрізняють інформаційну, економічну, правову та інші види безпеки. Отже, серед видів безпеки виокремлюють наступні види [15]:

- економічну безпеку. Сюди входить забезпечення прибутковості підприємств паливно-енергетичної галузі, захист від надмірного оподаткування, моніторинг дотримання економічних показників тощо;
- інформаційну безпеку. Сюди входить захист інформації на підприємствах паливно-енергетичної промисловості, в тому числі захист комерційної таємниці, захист інтелектуальної власності, захист інформації з обмеженим доступом тощо;
- фізичну безпеку. Оскільки паливно-енергетична промисловість вириковує легкозаймисті сировину, матеріали та продукцію, то важливою є фізична безпека об'єктів від підпалів,

самозапалювання, витоку продуктів виробництва у навколишнє середовище та інших аспектів загроз [15; с. 207].

На сьогодні енергетична безпека є одним із найважливіших елементів економічної безпеки країни, адже лише при надійних постачаннях паливних ресурсів та енергетичної сировини можливе повноцінне функціонування всіх економічних та державних інститутів.

У сучасному світі енергетика є основою практично всіх сфер життя і не лише відіграє ключову роль в економічному прогресі країни, а й становить основу сталого розвитку суспільства в цілому. Водночас рівень енергозабезпеченості держави (суспільства) не можна вважати цілком надійним за будь-яких соціально-політичних умов. В умовах глобалізації позиції держав-донорів щодо забезпечення енергією характеризуються підвищеною мінливістю, непередбачуваністю, політичним егоїзмом та агресивністю. У результаті країни, які були і залишаються споживачами енергії, стикаються з необхідністю розробки власних систем енергетичної безпеки, ефективність яких має бути збалансована дисфункціональними впливами (виклики, загрози, небезпеки), спричинені міжнародним середовищем [14; с. 61].

Енергетична стратегія України до 2035 року [10] передбачає перехід від застарівшої моделі роботи, в якій домінують великі виробники, викопне паливо, неефективні мережі, нецивілізована конкуренція на енергетичних ринках до новітньої, із розгалуженим конкурентним середовищем, однаковими можливостями для всіх видів виробництва, джерел і постачання енергії, паливно-енергетичні шляхи. Характерною особливістю цієї моделі є домінування використання низькоемісійних джерел і технологій з найвищими коефіцієнтами перетворення енергії; впровадження інтелектуальних систем (розумна енергетика); здійснення дій із уникнення та пристосування до зміни клімату згідно Паризької угоди. Проте питання безпеки та безперебійного забезпечення віх споживачів енергоресурсами дана стратегія не вирішує, тому

існує потреба в розробці нових підходів до формування стратегії паливно-енергетичної безпеки.

Безпекові виклики в Україні не тільки під впливом відходу від енергетичної залежності від РФ, а й з тих причин, що паливно – енергетична сфера, на числі перших, зазнала кризового ефекту, викликаного у світі пандемією. Причиною цього стало зменшення цін нафти та газу через падіння попиту на ринку.

Початок 2020 року, порівнюючи з 2019 роком, відзначився падінням вжитку газу на 4% всесвітньо. Не дивлячись, на той факт, що споживання трохи відновилося під кінець року, загальний відсоток падіння за рік – склав 2,5%. Що значною мірою мало негативний вплив на компанії з видобутку нафтогазової продукції. В 2021 році галузь трохи оправилась від потрясінь, нанесених пандемією, проте значним чином змінились ціни на енергоресурси, що викликало потреби в додаткових бюджетних асигнуваннях та непопулярних заходах з підвищення роздрібних цін для населення.

Варто розглянути, як змінилась структура паливно-енергетичної галузі за останні 3 роки, які тенденції характерні для неї а які проблеми є найбільш критичними.

У всьому світі, за 2020 рік, попит на газ зменшив свій показник на 2,5%. Даний результат лишається найсильнішим зниженням за усіх часів. За умов такого падіння, попит на газ для вироблення електроенергії залишався стабільним за зміни у паливній структурі. Коли, паралельно, загальний ланцюг постачань відмітився високою адаптивністю до коливань споживання. На тлі зростання ліквідності та падіння цін до нових мінімумів відбулася глобалізація торгівлі природним газом. Ціни також були надзвичайно мінливі. На ключових споживчих ринках реформи корпоративного газового ринку та заходи політики в галузі чистого газу прискорили зростання, але проблема коронавірусу та перевантаженість ринку сповільнили зростання інвестування.

На даний момент структура паливно-енергетичної галузі України відчуває на собі результати перетворень, і внаслідок них створено окремі дивізіони в сфері енергетики, нафти та газу.

До складу галузі входять видобувні, постачальні, переробні підприємства, а також ТЕЦ та інші об'єкти.

Проте забезпечення енергетичної незалежності та паливно-енергетичної безпеки залишається актуальним, тому ми маємо на меті розглянути сучасний стан правового забезпечення енергетичної безпеки, а також світовий досвід регулювання безпекових питань в паливно-енергетичній галузі для напрацювання рекомендацій для України.

1.2 Джерела правового регулювання паливно-енергетичної безпеки України

Кодекс України «Про надра», Закон України «Про трубопровідний транспорт», а також «Про договір про розподіл продукції» та інші нормативно-правові акти з питань особливостей топливно-енергетичного комплексу займаються всіма аспектами з топливно-енергетичних ресурсів, користуванням надрів нафти та газу, добутком, транспортуванням, зберіганням та реалізацією електроенергії, продуктів нафтогазового сектору. Наведемо перелік основних нормативно-правових актів, які регулюють діяльність паливно-енергетичного комплексу:

1. Закон України від 12.07.2001 №2665-III «Про нафту і газ» [3];
2. Закон України від 15.05.1996 №192-96/ВР «Про трубопровідний транспорт» [4];
3. Закон України від 9 квітня 2015 р. № 329–VIII «Про ринок природного газу» [6]
4. Постанова КМУ від 19 січня 1998 р. № 48 «Про концепцію діяльності органів виконавчої влади у забезпеченні енергетичної безпеки України» [5] та ряд інших НПА.

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про нафту і газ» [3] від 12 липня 2001 р. до засад державної політики в паливно-енергетичній промисловості, зокрема, в нафтогазовій галузі, належать: державне управління та регулювання в нафтогазовій промисловості; підтримання цілісності та забезпечення надійності та ефективності єдиної газотранспортної системи України, єдине диспетчерське управління (оперативно-технологічне); створення умов для розвитку та безпеки використання об'єктів нафтогазової промисловості; дотримання єдиних норм, правил і державних стандартів усіма суб'єктами відносин, пов'язаних з виробництвом, логістикою, постачанням, включаючи використання газу, нафтопродуктів і товарів їх переробки; забезпечення екологічно безпечної експлуатації нафтогазових об'єктів; захист усіх учасників відносин, що постають внаслідок процесів геологічних досліджень нафти та газу, їх розробки та експлуатації, перероблення й зберігання, транспортування й реалізації, користувачів нафтогазової сировини та робітників галузі; підтримка розвитку конкурентних відносин на ринку; проведення експертної підготовки висококваліфікованих робітників в межах промисловості цих секторів;

Для регулювання діяльності у паливно-енергетичному секторі держава проводить регулювання такої діяльності шляхом встановлення загальних правил підприємницької діяльності, видачі ліцензій на певні її види, спеціальних дозволів для використання недр нафти й газу, встановлення тарифної політики та іншими засобами, визначеними законами.

Основними завданнями правового регулювання діяльності паливно-енергетичної галузі є:

- сприяння конкуренції у галузі;
- забезпечення проведення цінової та тарифної політики в паливно-енергетичному комплексі;

- захист усіх суб'єктів відносин, що утворюються через діяльність всіх потенційних секторів нафтогазової та електроенергетичної галузей.

У проекті Закону України «Про засади державної політики у сфері енергетичної безпеки України» визначення «енергетична безпека» формується в наступному значенні: «це стан функціонування паливно-енергетичного комплексу та національної економіки загалом, за якого всі споживачі мають постійний безперебійний доступ до послуг енергозабезпечення в повному необхідному обсязі за прийнятних економічних, екологічних та соціальних умов» [9].

Енергетична безпека, на думку автора, – це впевненість у тому, що енергії буде достатньо для щоденного використання, щоб задовольнити потреби всіх користувачів. Це гарантія відсутності дефіциту енергії. У результаті жителі мають доступ до забезпечення себе якісним паливом та енергією.

«Методика розрахунку рівня економічної безпеки України», ухвалена наказом Мінекономіки № 60 від 2.03.2007 р., містить наступне визначення енергетичної безпеки – «це такий стан економіки, який забезпечує захищеність національних інтересів у енергетичній сфері від наявних і потенційних загроз внутрішнього та зовнішнього характеру, дає змогу задовольняти реальні потреби в паливноенергетичних ресурсах для забезпечення життєдіяльності населення та надійного функціонування національної економіки в режимах звичайного, надзвичайного та воєнного стану» [11].

Таким чином, нормативно-правових актів, що регламентують окремо безпеку паливно-енергетичної галузі, недостатньо, є відокремлені акти, які регулюють функціонування енергетичної, нафтопереробної, газової та інших підгалузей, проте вони не вирішують питання законодавчого забезпечення паливно-енергетичної безпеки країни.

1.3 Наслідки проблем паливно-енергетичної безпеки та їх вплив на економічну безпеку країни

Проблеми паливно-енергетичної галузі в Україні найбільш яскраво проявляються у сфері забезпечення природним газом, адже в Україні не видобувається достатньої кількості газу для забезпечення всіх потреб населення та підприємств, тому Україна змушена купляти паливно-енергетичні ресурси у інших країн, що свого часу стало підґрунтям для шантажу з боку Російської Федерації, яка тривалий час була єдиним постачальником газу для України і могла маніпулювати умовами його надання. Також у останні роки Україна стикнулася з проблемами у сфері електроенергетики, і була змушена також частину енергоресурсів закупляти за кордоном, а також вишукувати можливості переходу на альтернативні джерела генерації електроенергії, які є менш сировино залежними. Тому доцільно розглянути, яким чином безпека паливно-енергетичної галузі впливає на загальну економічну безпеку країни.

Дослідження сутності «безпеки» відзначають, що «система економічної безпеки паливно-енергетичної галузі – це комплексне поняття, що включає суб'єктів, об'єктів та механізм безпеки на підприємстві, а економічна безпека кожного підприємства індивідуальна, її повнота і ефективність залежить від чинної правової бази в державі; від обсягу матеріально-технічних і фінансових ресурсів, що виділяються керівниками підприємств; від розуміння кожним працівником важливості забезпечення безпеки бізнесу; а також досвід керівників служб корпоративної безпеки». Л. М. Худолій включає такі елементи економічної безпеки суб'єктів господарювання: фінансову, інформаційну, техніко-технологічну, кадрово-правову [13; с. 12].

Поділяючи ці погляди, слід визнати, що ці елементи економічної безпеки акумулюють значні заходи щодо захисту діяльності суб'єктів господарювання, що захищають інтереси суб'єктів господарювання та розвитку господарської діяльності, тобто становлять систему економічної

безпеки, елементи якої має включати об'єкти забезпечення безпеки господарської діяльності, предмети безпеки, тобто технічні заходи, фінансові, кадрові та інші, а також заходи безпеки, у тому числі заходи правового забезпечення.

Безперечно, неможливо забезпечити економічну безпеку взагалі без належного правового забезпечення всіх елементів економічної безпеки. Тому без створення дієвого правового механізму забезпечення господарської діяльності в паливно-енергетичній сфері неможливо забезпечити економічну безпеку держави в цілому.

Слід мати на увазі, що безпека підприємницької діяльності враховує як організацію діяльності самих суб'єктів господарювання, так і зовнішні умови правового забезпечення їх діяльності. Таким чином, безпека суб'єктів господарювання залежить від внутрішньої організації власної діяльності, зокрема підприємців окремо, шляхом прийняття особистих рішень у сфері охорони чи укладання договорів з уповноваженими державними органами чи приватними суб'єктами, або запровадженням технічних засобів захисту, тобто удосконалення контролю та звітності результатів підприємницької діяльності, або навчання кадрів у сфері підприємництва тощо. Однак правові умови забезпечення реалізації інтересів суб'єктів господарювання та захисту їх прав залежать від законодавчого забезпечення господарської діяльності та роботи державних суб'єктів, які забезпечують реалізацію та захист прав суб'єктів господарювання, тобто реалізуються адміністрацією [13; с. 13].

Вибір Україною ринкової економіки супроводжується загостренням проблеми економічної безпеки країни. Це пов'язано насамперед з тим, що економічна сфера є основою життя всіх інших сфер. Тому особливо важливою є розробка стратегії економічної безпеки в країні, яка б визначала основні напрями забезпечення безпеки та сталого економічного розвитку України на довгострокову перспективу.

Проблема управління економічною безпекою держави ускладнюється нестабільністю української економіки, високою інфляцією та зростанням цін, зміною валютних курсів, зміною податків, зміною процентних ставок за кредитами та ін.

Система економічної безпеки держави включає в себе ряд інших підсистем, до яких входять підсистеми економічної безпеки окремих підприємств, котрі у значному ступені залежать від характеру діяльності даних підприємств, їх потенціалу, особливостей продукції чи послуг, стану цільових ринків, сегментів споживачів продукції (послуг), схем товарообігу, ціноутворення тощо.

Під системою економічної безпеки розуміється комплекс інституціональних, управлінських, нормативно-правових, технічних, профілактичних заходів для ефективного здійснення захисту інтересів держави від загроз, як зовнішніх, так і внутрішніх.

Не досить відповідальне відношення до стану економічної безпеки в паливно-енергетичній галузі може стати причиною серйозних наслідків: занепаду даної галузі, банкрутства стратегічно важливих підприємств і, зрештою, значного підриву системи життєзабезпечення даної держави з можливістю подальшої втрати суверенітету.

Достатній рівень економічної безпеки підприємств паливно-енергетичної галузі в сучасних умовах досягається провадженням єдиної державної економічної політики, в тому числі підкріпленої системою виважених заходів безпеки, відповідних рівню існуючих загроз і кожній галузі. Без такої економічної політики неможливо досягнути виходу з економічної кризи, примусити функціонувати існуючий механізм управління поточною економічною ситуацією в країні, сформувати ефективні механізми соціального забезпечення та захисту населення країни.

Держава є основним суб'єктом економічної безпеки, яка формується з економічної безпеки окремих галузей, і це визначено в законодавстві України. Однак сучасний стан української економіки та державного устрою має ряд особливостей, які викликають конфлікт інтересів держави та деяких її громадян, що, в свою чергу, є джерелом соціальної напруги в державі. В першу чергу це є наслідком того, що держава, яка має бути беззаперечним гарантом економічної безпеки усіх громадян і країни в цілому, у випадку українських реалій є значним джерелом загроз (підвищення податків та зборів, знецінення грошових заощаджень, затримки з виплати заробітної плати, недостатнє регулювання цін на соціально важливі продукти та послуги тощо) [13].

Якщо держава, яка має бути єдиним і ефективним гарантом національної безпеки, навпаки створює загрозу для безпеки власних громадян, що перевищує ту можливу небезпеку, від якої вона їх фактично захищає, то така держава не викличе поваги ні у власних громадян, ні у економічних партнерів на міждержавному та міжнародному рівні. Більш того, така держава не може являтися виразником національних економічних інтересів.

В Україні не сформована цілісна система НЕІ в цілому та паливно-енергетичної галузі зокрема, немає законодавчого закріплення вимог до їх класифікації та відповідності. Даний факт дає можливість порушення економічної безпеки паливно-енергетичної галузі через зловживання з боку державних службовців різних рангів під егідою захисту національних інтересів України. Така сучасна ситуація створює численну загрозу економічній безпеці України. Економічна безпека паливно-енергетичної галузі у значному ступені досягається за рахунок формування владою ефективних механізмів для захисту національних економічних інтересів, пов'язаних із розвитком соціально орієнтованої економіки держави, забезпеченням соціальної, політичної та економічної стабільності тощо.

Економічна безпека паливно-енергетичної галузі полягає у встановленні правового регулювання операцій з паливно-енергетичними ресурсами, які мають бути захищені від тиску з боку держави чи інших підприємств, і так само, як у випадку політико-правової безпеки, не піддаватись податковому тиску та примусовому регулюванню цін. Згідно зі 17 статтею ГК України [1], українська податкова система має передбачати граничні розміри податків і зборів, що можуть бути стягнені з господарських суб'єктів, у тому числі й у паливно-енергетичній галузі. Також дана стаття встановлює рівність податків для всіх суб'єктів господарювання, що також є важливим в контексті економічної безпеки, оскільки підприємства паливно-енергетичної галузі можуть планувати витрати на сплату обов'язкових податків та зборів і процесі своєї господарської діяльності.

Зокрема, оскільки нафта та газ є стратегічними ресурсами енергетичного сектору, вони підлягають закупівлі для потреб держави, для діяльності місцевих жителів і загальних регіональних співтовариств. Проте процес закупівлі та встановлення цін при проведенні тендерних процедур є недосконалими. Правове регулювання закупівель здійснюється Законом України «Про публічні закупівлі» [2]. Цей закон безпосередньо стосується таких видів діяльності, як транспортування, розподіл, зберігання та надання природного газу стороннім організаціям (замовникам), видобутку природного газу та послуги з встановлення обладнання для виробництва ЗПГ, розробки нафтових та газових родовищ, родовищ вугілля та інших видів твердого палива.

Процес закупівель має бути одним із найважливіших аспектів підвищення ефективності економічної політики держави, і він має бути заснований на таких принципах, як чесна конкуренція, відкритість та прозорість, недискримінація учасників, об'єктивність та неупередженість оцінки тендерів, запобігання корупції у сфері державних закупівель.

Однак усі учасники ринку державних закупівель вказують на неефективність системи. Значна кількість виникаючих проблем насамперед

позначається на стані всієї економіки. Основні проблеми повстають переважно через недосконалість законодавчої бази, яка регулює процес державних закупівель.

Існуюча система потребує постійного вдосконалення, щоб знайти найбільш раціональну та прийнятну модель розвитку та функціонування системи державних закупівель для нашої економіки.

Також у контексті економічної безпеки слід назвати науково-технічну безпеку як елемент господарської діяльності низки підприємств, спрямований на вдосконалення виробничих процесів та підвищення прибутковості енергетичних компаній.

Вважається доцільним підкреслити такі особливості науково-технічної безпеки як предмет господарського права:

1. Держава забезпечує науково-технічну безпеку промислової сфери, у тому числі паливно-енергетичної. Однак така підтримка може надаватися двома основними способами. По-перше, держава має створити нормативно-правові акти, що регулюють окремі положення у сфері науково-технічної безпеки, встановити основні функції та повноваження держави та окремих державних органів щодо забезпечення цієї безпеки, стимулювати вітчизняний інноваційний сектор до створення та впровадження виробників у виробництво новостворених об'єктів права інтелектуальної власності (технології, інновації) тощо. Акцентується також на необхідності створення нових та забезпечення діяльності існуючих державних органів, які мають забезпечувати науково-технічну безпеку. Слід підкреслити, що така підтримка також значною мірою надається приватним сектором, але все одно потребує існування та ефективної діяльності державних органів, що мають науково-технічні повноваження у сфері безпеки.

2. Науково-технічна безпека, безсумнівно, є інноваційною. Для інноваційного розвитку економіки держави надзвичайно важливо, щоб держава створювала умови для забезпечення вітчизняних виробників новітніми технологіями, промисловими зразками та іншими науково-

технічними засобами. Надзвичайно важливо наголосити, що, на нашу думку, пріоритетним є заохочення вітчизняних підприємств до створення та використання у виробництві технологій, що відповідають п'ятому та шостому технологічним режимам, оскільки вони створюватимуть найбільш конкурентоспроможну продукцію.

3. Ще одна особливість – конкурентоспроможність. Таким чином, завданням науково-технічної безпеки є створення умов для внутрішнього та міжнародного паливно-енергетичного ринку. Основними правовими засадами виконання цього завдання є: стимулювання створення нових технологій або інші придбання нових технологій з інших країн; стимулювання вітчизняних виробників до впровадження інноваційних технологій у виробництво; забезпечення державою високого рівня належного захисту вітчизняних технологічних досягнень з метою протидії їх незаконному запозичення як українськими, так і іноземними суб'єктами.

4. Забезпечення науково-технічного суверенітету паливно-енергетичної промисловості України. Наша держава має створити власну науково-технічну базу для створення нових технологій та достатніх виробничих потужностей, необхідних для впровадження науково-технічних досягнень нашої нації. Тому нашій державі необхідно вжити заходів для стимулювання створення та розвитку розгалуженої системи підприємств, науково-технічних і промислових підприємств, установ і організацій, які супроводжують вітчизняні та іноземні корпорації у створенні та впровадженні нових технологій та науково-технічних засобів у розвиток сфер вітчизняного виробництва, якщо права на ці технології в майбутньому будуть належати вітчизняним суб'єктам.

Висновок

Держава забезпечує правову безпеку в різних сферах суспільного виробництва. Дотримання цих норм пов'язане з прийняттям відповідних правил, процедур і стандартів, що забезпечують застосування заходів захисту

від небезпек. Проте іноді, виникають проблеми із забезпеченням економічної безпеки компаній, що працюють в паливно-енергетичній сфері, особливо коли договірні відносини стосуються бюджетних організацій, органів місцевого самоврядування та інших неприбуткових установ.

Також одним з вагомих чинників існування загроз паливно-енергетичній безпеці залишається висока залежність від зовнішніх закупівель, нестабільність паливно-енергетичного ринку та загальний стан економіки України.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

2.1 Аналіз забезпечення паливно-енергетичних потреб України у 2019-2021 рр.

Паливно-енергетичні потреби України протягом 2019-2021 рр. забезпечувались власними ресурсами, а також за допомогою контрактів на імпорт палива, енергії та сировини. Енергетичній безпеці шкодить значна доля імпорتنих енергоресурсів в структурі ПЕК. У 2020 році імпорتنий газ склав більше за третину загального споживання первинних енергоресурсів в Україні. Імпорт нафти склав 85 відсотків від загального об'єму споживання в Україні. Одночасно з цим на нафтопродукти, вироблені в Російській Федерації або з російської сировини (в основному в Республіці Білорусь), доводилося більше за 80 відсотків загального об'єм імпорту. У 2020 році Україна імпортувала з вищезгаданих країн, нафтопродукти на суму близько 2,4 мільярдів. Незадовільний рівень диверсифікації джерел і шляхів постачання та відсутність системи запасів нафтопродуктів наражали Україну на ризик свідомого припинення поставок нафтопродуктів, а в умовах російської агресії дані поставки взагалі стали неможливими.

Також зниження рівня безпеки полягає у стані енерго- та тепломереж. Близько 40 відсотків мереж теплопостачання у поганому стані, 15,8% від усієї протяжності теплових мереж є аварійним, споживання комунальних послуг в комунальному господарстві оцінюється в 70 відсотків, із 309 тис. км газових мереж, термін використання закінчився у 18,5 тис. км, 15 тис. км мережі перебуває у критичному стані. Більше 44% енергії втрачається при переробці та транспортуванні до кінцевого споживача (порівняно з середнім показником по ЄС у 32 відсотки).

Також існує проблема у сфері правового регулювання забезпечення паливно-енергетичних потреб, особливо щодо роботи українських підприємств паливно-енергетичної галузі.

Політико-правова безпека підприємств паливно-енергетичної галузі залежить від укладених міжнародних договорів про постачання паливно-енергетичних ресурсів та їх виконання. Транзит газу та нафти через територію України, а також торгівля українських підприємств з закордонними партнерами залежать від встановлених на міжнародному ринку договірних відносин, а також правил перетину митного кордону України продукції підприємств паливно-енергетичної галузі.

Правове регулювання відносин з транспортування енергетичних ресурсів газопроводами є частиною предмета транспортного права, тому правова природа відносин транспортування паливно-енергетичних ресурсів магістральними трубопроводами визначається змістом цих відносин та не обмежуються приватними відносинами між підрядниками та споживачами послуг, а також включають публічно-правові відносини, які виникають між підрядниками та споживачами послуг транспортування вуглеводнів магістральними трубопроводами з органами державної влади [16; с. 4002].

Таким чином, політико-правова безпека пов'язана з регламентацією правил міжнародної торгівлі паливно-енергетичними ресурсами, а також транзитом такої продукції через територію України на визначених законами України та міжнародними домовленостями умовах. В сучасних умовах, коли Російська Федерація часто вдається до маніпуляцій як щодо постачання газу українським партнерам, так і щодо транзиту газу через Україну до Європи, питання політико-правової безпеки стають ще актуальнішими. В контексті запуску магістрального транспортування, так називаного Північного потоку, виникає питання щодо виконання договірних зобов'язань всіма учасниками відносин щодо транспорту газу через територію України.

Одним з яскравих прикладів забезпечення безпеки бізнесу є судова справа Нафтогазу проти Газпрому. Російська компанія «Газпром» подала

позов у Стокгольмський арбітраж у 2014 році, щоб стягнути з «Нафтогазу» борг за паливо в 13-14 роках по формулі «бери або плати». Це означало, що Україна повинна була оплачувати фіксований об'єм газу навіть якщо споживала менше зі свого боку. «Нафтогаз» також звернувся з позовом про зміну ціни постачань про відшкодування переплат і скасовувати заборони на реекспорт і суд обидва позови об'єднав. Загальна сума претензій компанії один одному враховуючи відсотки десятки сягала мільярдів доларів. У Стокгольмі розглядався контракт з 2009 року, за яким ціна палива для України була в півтора рази вище ніж для інших європейських споживачів.

Суд Стокгольму своїм рішенням анулювали правило «бери або плати». Скасували заборону на реекспорт і вирішили, що вартість російського газу для України починаючи з 14 року повинна формуватися на ринкових умовах, тобто в прив'язці до ціни палива на газової біржі Європи.

Основні положення за вироком суду, остаточна перемога «Нафтогазу», анулювання платежу у розмірі 47 млрд, доларів. Також рішення щодо перегляду ціни сплати за газ та визнання їх не ринкового ціноутворення стосовно української сторони. Згідно з рішенням, «Газпром» мав відшкодувати «Нафтогазу» 2,56 мільярда доларів. Таким чином у цій справі було поновлено право української нафтогазової галузі на рівні та прозорі умови постачання і транзиту газу, а також на захист від зловживання монопольним становищем компанії «Газпром» на світовому ринку газу.

Політико-правова безпека підприємства нафтогазової галузі – це також захист від надмірного податкового тиску, нестабільного законодавства та інших чинників, що впливають на політичному підґрунті. Так, наприклад, в умовах дефіциту газу в газових сховищах станом на осінь 2021 року, а також зростання тарифів на газ та пов'язані з ним галузі, окремі представники влади запропонували заборонити комерційним підприємствам газової сфери заборонити продавати газ за ринковими цінами, що є виключно політичним рішенням і порушує права комерційних підприємств на вільне ціноутворення в умовах ринкової економіки.

Політико-правова безпека підприємств паливно-енергетичної галузі повинна бути забезпечена шляхом захисту прав на вільну конкуренцію та ведення бізнесу, відсутність надмірного податкового тиску, позачергових перевірок діяльності підприємств, державного регулювання цін на продукцію галузі та інших популістичних рішень політиків від влади, які намагаються таким чином заслужити прихильність населення низькими цінами на енергоресурси та паливо, знижуючи ціни не шляхом зниження акцизів чи податків, або державних дотацій, а шляхом тиску на підприємства, змушуючи їх ставати збитковими та банкрутувати, що в свою чергу може призвести до монопольного становища окремих компаній чи дефіциту продукції на ринку.

Спираючись на стратегію Енергетичного сектору нашої держави у період до 2030 року [10] безпека енергетичного сектору України є одним з фундаментальних питань енергетичної політики держави. Паливно-енергетична безпека в нафтогазовому секторі країни має бути забезпечена за допомогою таких дій як мінімізація залежності від імпортного пального за допомогою збільшення використання власного видобутку газу, вугілля, а також джерел зеленої енергетики. Також за рахунок диверсифікації джерел постачання нафтогазової продукції, та розробки інфраструктур нафтогазового сектору за межами України, аби не бути залежними від одного чи двох масштабних дистриб'юторів у разі надзвичайних, кризових ситуацій. Окрім зазначених дій, Україна повинна володіти запасом продукції паливно-енергетичного комплексу та притримуватися ринкового регулювання цін [10].

Зв'язки, що стосуються формування і управління запасами нафти і нафтопродуктів, регулюються законодавством України у рамках розвитку державних матеріальних резервів і не мають самостійного регулювання. Державний матеріальний резерв є однією з основних цілей державної підтримки окремих галузей народного господарства, підприємств, установ та організацій, спрямованої на стабілізацію економіки у разі тимчасових затримок у постачанні важливих сировинних, енергетичних та паливних ресурсів, продовольства.

Також як в Україні, так і в ЄС підвищення рівня паливно-енергетичної безпеки відбувається за рахунок використання альтернативних джерел енергії. На кінець 2021 року частка альтернативної енергетики склала 22,4% в Європейському союзі, лідируючу позицію займає Швеція отримуючи більше половини (59,2%) потребуючої енергії з відновлюваних джерел.

Українська енергетична галузь поставляє на світовий ринок енергію з альтернативних джерел, кожного року збільшуючи свою присутність на даному ринку (табл. 2.1)

Таблиця 2.1.

Динаміка виробництва та експорту енергії з альтернативних джерел, млн.. кВт-г.

		2019	2020	2021
1	Виробництво енергії	11740	10862	10985
	В т. ч. альтернативні джерела	585	134	322
2	Вітрова енергія .	148	187	226
3	Сонячна енергія	401	836	1271
4	Біопаливо та відходи тощо	36	62	88
5	Експорт енергії	337	102	205

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України [17]

Вітрова і сонячна енергія, а також біопаливо є найбільш поширеними поновлюваними джерелами енергії в Україні. Крім того, свій вклад вносять великі гідроелектростанції, тоді як малі гідроелектростанції виключені. У 2020 р. об'єктами альтернативної енергетики було вироблено 134 млн кВт/год, а у 2021 р. вироблено 322 млрд кВт/год.

Згідно з дослідженням IB Centre, в 2020 році в Україні було створено 39 нових об'єктів поновлюваної енергетики, у тому числі 17 фотоелектричних станцій. Їх сумарна потужність склала 182,7 мегават. В порівнянні з аналогічними даними на 1 червня 2021 року, потужність теплоелектростанцій виросла на 23% чи 132 МВт, і досягла 705 МВт. В цілому за 2021 рік дані залишилися без змін.

Українські промислові підприємства також працюють над виробництвом обладнання для альтернативної енергетики, тому існують перспективи входження на світовий ринок альтернативних джерел енергії саме для українських виробників. Зайняти вигідну нішу на ринку, що швидко розвивається, є головною метою підприємств, які бажають закріпитись на світовому ринку альтернативних джерел енергії. Особливо перспективним з цієї точки зору є ринок Європейського Союзу та окремих його учасників, адже Європа є територіально близькою до України, що зменшить логістичні витрати, а також має значний попит, порівняно з країнами Азії та Близького Сходу, на екологічні джерела енергії з відновлювальних ресурсів, тому даний ринок є найбільш привабливим для українських підприємств.

2.2 Діагностика ризиків та загроз в паливно-енергетичній сфері України

Єдина енергетична система України функціонувала синхронно з енергетичною системою країн, які в короткостроковій та довгостроковій перспективі не можуть вважатися надійними партнерами України у досягненні енергетичної безпеки. Тільки в лютому 2022 року Україна змогла нарешті від'єднатись від енергетичних мереж Росії та Білорусі і включитись в єдину енергомережу Європи, що знизило ризик енергопостачання і зменшило важелі впливу РФ. Держава-агресор – Російська Федерація продовжує будівництво «Північного потоку-2», що становить загрозу енергетичній безпеці України, хоча і у зв'язку з початком повномасштабної війни функціонування Північного потоку-2 зазнало змін і можлива взагалі відмова від нього країнами Європи. Республіка Білорусь, яка підпала під санкції ЄС та США через політичну та економічну кризу через тісні політичні та економічні зв'язки з Російською Федерацією, не може вважатися надійним стратегічним партнером для енергетичної безпеки України, тим більше що саме з території Білорусі було завдано частину ракетних ударів по території України.

Протягом тривалого часу на формування політики в секторі впливали політичні сили в інтересах певних груп впливу. Ці групи впливу блокували повний перехід до нових моделей енергетичних ринків, зберігали можливість адміністративного впливу на учасників ринку та діяльність державних підприємств енергетичної сфери незалежно від організаційно-правової форми власності. У результаті утворилася монополізація ринків енергетики й значна концентрація капіталу під управлінням фізичних та юридичних осіб, що обмежило прозору конкуренцію. Все це призвело до зростання заборгованості учасників енергоринку, погіршення технічного стану основних фондів галузі та зростання витрат на енергопостачання [12].

Національна програма розвитку мінеральної бази України на період до 2030 року не відповідає поточним потребам народного господарства у паливно-енергетичних ресурсах.

Хоча 88% родовищ вуглеводнів, які вже експлуатуються, є невеликими, стимулів для їх ефективної розробки не запроваджено. В результаті вони не експлуатуються і не обслуговуються. Незважаючи на відмову від поставок природного газу безпосередньо з Російської Федерації, забезпечення потреб України в цій сировині залежить від тиску в транзитних газопроводах. Так, його зменшення на 20% у лютому 2018 року призвело до тимчасового скорочення споживання газу на 14% [14].

2.3 Аналіз поточного рівня паливно-енергетичної безпеки України та прогнозування його на майбутні періоди

Чинне законодавство має ряд недоліків у забезпеченні безпеки паливно-енергетичної сфери. Низка нормативних актів у цій сфері регулює цивільно-правові відносини у сфері безпеки, але не містить подібних статей з господарсько-правових відносин, а це означає наявність прогалин у правовому

регулюванні безпеки паливно-енергетичної сфери у частині господарського права.

Проблема безпеки поставок нафти і газу виникає тому, що, перш за все, частина нафтогазопродуктів є стратегічним резервом і має забезпечити достатній обсяг цього ресурсу при державних закупівлях. По-друге, необхідно забезпечити постачання нафтогазових продуктів проти державного регулювання цін і обсягів, що може негативно вплинути на конкурентоспроможність нафтогазової галузі. В Україні шляхи вирішення цієї проблеми досі обговорюються. Консультанти Єврокомісії запропонували два альтернативні рішення:

- створення державного агентства стратегічного резерву, яке закуповуватиме нафту та нафтопродукти з бюджету, а також через додаткове податкове навантаження на оборот нафтових компаній або спеціальні субсидії цін на нафту;

- створення акціонерного товариства, в якому на паритетних засадах братимуть участь державні підприємства, власники НПЗ та провідні постачальники нафти.

Якщо Україна прийме один із запропонованих шляхів вирішення цієї проблеми або визначить власний, це потребуватиме вдосконалення чинного законодавства та розробки конкретного нормативно-правового акту, який включатиме заходи щодо створення та збереження запасів сирої нафти та нафтопродуктів до рівня, достатнього для домашнього споживання протягом 90 днів; формації єдиного порядку розрахунку та використання запасів сирої нафти й нафтопродуктів; розробки плану дій за можливості виникнення труднощів із постачанням; створення або призначення компетентного органу з необхідними повноваженнями за можливості повстання труднощів із постачанням нафтопродуктів.

Держава забезпечує правове забезпечення безпеки в різних сферах суспільного виробництва. Дотримання його пов'язане з прийняттям відповідних правил, процедур і стандартів, що забезпечують застосування

заходів захисту від небезпеки. У паливно-енергетичній галузі нормативно-правові акти, що регулюють діяльність, визначають поняття «безпека» як «...відсутність ризику для підприємницької діяльності підприємства, а також майна, інформації та інших елементів галузі» та встановлюють правові вимоги щодо контролю за дотриманням Правил технічної експлуатації газо- і нафтопроводів, призначення органів, що здійснюють управління безпекою транспортування та використання нафтогазопродуктів, нормативно-правових служб з управління безпекою підприємницької діяльності, регулювання діяльності керівників і посадових осіб та інші заходи. Безпека нафтогазової промисловості, таким чином, складається з різноманітних заходів, що її забезпечують, у різних сферах і напрямках суспільного виробництва. Оскільки економічна діяльність паливно-енергетичної галузі є складовою економіки країни, то безпека господарської діяльності є складовою економічної безпеки як напрямку національної безпеки.

Таким чином, існують проблемні моменти щодо забезпечення економічної безпеки підприємств паливно-енергетичної галузі, особливо коли договірні відносини стосуються бюджетних організацій, органів місцевого самоврядування та інших некомерційних установ. Також існує проблема неплатежів в приватному секторі, оскільки ринкові тарифи на газопостачання та газорозподіл є достатньо високими порівняно з середніми витратами домогосподарств, і останні роки існує криза неплатежів за використані енергоресурси як з боку приватних споживачів, так і з боку підприємств комунального господарства, які використовують нафтогазову продукцію для генерації тепла, тому питання захисту економічної безпеки підприємств паливно-енергетичної галузі повинна бути прописана в господарському законодавстві більш детально.

Аналізуючи існуючу нормативно-правову базу газової безпеки в Україні, ми бачимо єдність цілей і принципів правового регулювання цих правовідносин в Україні та ЄС – забезпечення безперебійного, надійного постачання газу та зниження ризику порушення газопостачання. Також у

зв'язку з російською агресією існує небезпека підриву ключових виробників енергоресурсів чи відсутності доступу до місцевих родовищ вугілля, нафти та газу, тому прогноз майбутнього рівня паливно-енергетичної безпеки є досить песимістичним і потребує ще більшої уваги з точки зору забезпечення постачання та зберігання паливно-енергетичних ресурсів.

Для цілісного аналізу було сформовано SWOT-аналіз, з метою висвітлення ключових моментів паливно-енергетичного сектору держави (див. додаток А).

Україна входить до списку високорозвинених енергетичних країн світу. Проте з проведеного SWOT-аналізу постає зрозуміло, що ефективність роботи паливно-енергетичного сектору викликає багато запитань у науковців, економістів та спеціалістів у цій галузі. До паливно-енергетичних об'єктів належать теплові, атомні та гідроелектростанції, котельні; атомно-промисловий комплекс; вугільні підприємства – видобуток, збагачення та переробка вугілля; нафтогазові компанії; лінії електропередач і тепломережі; газопроводи, нафтопродукти та нафтопродукти. Цілісно і окремо вони мають негативний вплив на навколишнє середовище й підпадають під категорію екологічно небезпечних. Тому в кризових і катастрофічних умовах вони можуть стати реальною загрозою безпеці держави. Дані споруди загрожують стану атмосферного повітря, пришвидшують парникові явища, мають вплив на стан поверхневих і ґрунтових вод, земель, нівечать природні ландшафти, особливо у вугільній промисловості, є джерелом забруднення навколишнього середовища, викликають теплові, радіаційні, електромагнітні та акустичні фізичні впливи на місцевому, регіональному та місцевому рівнях.

Висновок

Не дивлячись на великий потенціал розвитку енергетичного сектору з альтернативних джерел, критичний стан енергетичної бази, дефіцит вітчизняних паливно-енергетичних ресурсів, морально та фізично застарілі

технології виробництва, транспортування, переробки та використання природного палива, зниження якості палива, що постачається для енергетичних цілей, політико-правова безпека підприємств - усе це знижує екологічну та економічну безпеку. Промисловості вимагають стратегій та реалізації конкретних операційних заходів по всій країні. Така екологічна ситуація в країні зумовлена низкою об'єктивних і суб'єктивних факторів, зокрема відсутністю державної програми забезпечення високого рівня екологічної безпеки та конкретних заходів щодо її покращення. Це не дає можливості в довгостроковій перспективі гарантувати державі надійне енергопостачання, яке було б запорукою її національної безпеки.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

3.1. Зарубіжний досвід забезпечення безпеки у паливно-енергетичній сфері

Питання безпеки постачання ресурсів паливно-енергетичної сфери є компетенцією не тільки окремих підприємств даної галузі, але і уряду країни, і тому більшість європейського законодавства містить відповідні норми. Законодавство ЄС у цій сфері регулювання містить основні заходи, які держави-члени можуть вжити для забезпечення безпеки постачання. У майбутньому держава-член має імплементувати відповідні положення в національне законодавство, беручи до уваги особливості національної газотранспортної системи, енергосистеми та інші обставини. Україна має враховувати існуючі фактори, що забезпечують встановлені технічні показники надійності паливно-енергетичної системи та енергопостачання споживачів.

Головними цілями енергетичної політики ЄС є надійність поставок, конкурентоспроможність і стійкість. Безпека поставок передбачає надійне постачання енергоресурсів, конкурентоспроможність – можливість отримання цих ресурсів за конкурентоспроможною ціною, а стійкість – найнижчий можливий негативний вплив енергетичного сектора з погляду навколишнього середовища (як виробництва, так і споживання). Правильний баланс цих трьох цілей має вирішальне значення для економічної конкурентоспроможності ЄС, забезпечення його політичної автономії та зусиль щодо боротьби з кліматичними змінами.

У 2021 році Європейський Союз імпортував з Росії 155 мільярдів кубометрів природного газу, що становить близько 45% імпорту газу в ЄС і близько 40% його загального споживання газу. Прогрес Європи, на шляху до економіки з нульовими викидами парникових газів, з часом призведе до

скорочення її використання та імпорту газу, але сьогоднішня криза піднімає конкретне питання щодо імпорту з Росії та що ще можна зробити найближчим часом, щоб зменшити його.

З моменту як Європейський Союз прийняв Третій енергетичний пакет, що передбачає поділ виробництва й постачання в газовому та електроенергетичному секторах з метою полегшення інтеграції цих енергетичних мереж у єдиний внутрішній ринок, практично всі країни-члени ЄС вже реалізували його. На додаток до цього, чисельні раніше відсутні частини транскордонної інфраструктури або створені, або перебувають у процесі розробки. Нова газотранспортна інфраструктура та реверсне постачання, а також покращення перспектив імпорту природного газу та збільшення обсягу газових сховищ вигідні, зокрема, і для України. На основі стандартизації цін у регіонах був створений незалежний ринок операцій типу «на добу вперед» в електроенергетичному секторі по всьому ЄС: ринки на Близькому Сході та в Балтії, у Центральній Європі, на Середньому Заході та в Тихоокеансько-Західній Європі. Всупереч цьому, необхідність більш транскордонних зв'язків і більшої диверсифікації енергопостачання з точки зору маршрутів і джерел залишається, як і за старих часів.

Таким чином, ми дослідили основні засади європейського законодавства в сфері захисту бізнесу в цілому та в паливно-енергетичній сфері зокрема, і на основі дослідження можна стверджувати, що найбільш велика увага в ньому приділяється політико-правовій та інформаційній безпеці. Економічна безпека бізнесу покладається на самі підприємства, оскільки в європейських країнах відсутні проблеми в сфері оподаткування та ліцензування видів діяльності. Тому найбільш релевантною є правова позиція щодо захисту інформації як основної складової безпеки бізнесу.

3.2 Напрямки вдосконалення безпеки у паливно-енергетичній галузі

Одним з напрямків вдосконалення правового забезпечення безпеки паливно-енергетичної промисловості можна запропонувати окремий критерій для розмежування компетенції суб'єктів у сфері забезпечення безпеки господарської діяльності паливно-енергетичної галузі. Так, можна відзначити безпеку господарської діяльності, що забезпечується повноваженнями Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, деяких міністерств, Антимонопольного комітету України, деяких державних органів та органів місцевого самоврядування.

Також можна здійснити класифікацію за критерієм властивостей окремого виду безпеки підприємств паливно-енергетичної галузі. Можна виділити забезпечення безпеки господарської діяльності нафтогазових підприємств в частині ліцензування, організації підприємницької діяльності, реєстрації тощо.

Для ефективного забезпечення безпеки господарської діяльності в Україні, перш за все, необхідно створити дієвий адміністративно-правовий механізм забезпечення безпеки господарської діяльності.

Вдосконалення правового забезпечення бізнесу в нафтогазовій промисловості полягає в першу чергу у викоріненні корупції у сфері надання дозволів на видобувну діяльність. Наприклад, Національне агентство провело антикорупційну експертизу проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підтримки розвитку вітчизняних галузей надрокористування» [7], який є основним законопроектом щодо реформування сфери користування надрами, зареєстрований у Верховній Раді України, і стосується безпосередньо паливно-енергетичної галузі як одного з провідних користувачів надр. Тому розглянемо, які ризики несе в собі даний проект і чинне законодавство в сфері надрокористування в цілому.

Деякі положення законопроекту спрямовані на створення прозорої системи доступу до інформації про вугільні, нафтові та газові ресурси та

ресурси, упорядкування порядку видачі спеціальних дозволів на користування надрами та механізму визначення плати (зборів) за їх видачу та поновлення, облік для державної реєстрації та обліку робіт і досліджень, пов'язаних з геологічними дослідженнями субстрату.

Основними принципами державної політики у сфері забезпечення безпеки паливно-енергетичної сфери мають бути:

- захист національних інтересів, що передбачає пріоритет національних інтересів у формуванні та оптимізації енергетичних балансів;
- енергетична самодостатність, що сприяє інтенсивному розвитку власної ресурсної бази, особливо ширшому використанню низькоемісійних джерел і технологій з високим показником енергетичної трансформації;
- диверсифікація, що означає, що національна економіка не повинна бути надмірно залежною від будь-яких маршрутів, джерел чи постачання сировини та енергетичних технологій;
- взаємозамінність ресурсів, згідно з якою темпи споживання вичерпних ресурсів не повинні перевищувати темпи розвитку джерел їх заміщення;
- екологічна прийнятність, згідно з якою розвиток паливно-енергетичного комплексу не повинен супроводжуватися швидшим зростанням свого негативного впливу на довкілля;
- економічна ефективність, яка полягає в максимізації кінцевого прибутку від експлуатації природних ресурсів та економічно ефективної роботи всіх галузей паливно-енергетичного комплексу;
- раціональне використання, яке передбачає пріоритет споживання внутрішнього ресурсу над його експортом, з постійним моніторингом загроз енергетичної безпеки;
- баланс інтересів, тобто рівний врахування інтересів виробників і одержувачів паливно-енергетичних ресурсів.

Висновок

Щоб повністю інтегруватися в європейський енергетичний простір та стати там конкурентоспроможними, державному регулюванню слід прибїгти до багатьох змін. Тим не менш, процес закупівлі має бути одним із найважливіших аспектів підвищення ефективності економічної політики держави, і він має базуватися на таких принципах, як чесна конкуренція, відкритість та прозорість, недискримінація учасників, об'єктивність та неупередженість оцінки тендерів, запобігання корупції у сфері державних закупівель. З матеріалу, викладеного вище, можна зробити висновок, що подібні практики мають місце в країнах ЄС, а наша держава має застосовувати досвід розвинених ринків і активно йти курсом, який жодним чином не порушуватиме, не перешкоджатиме, а головне не загрожуватиме безпеці паливно-енергетичного комплексу країни.

ВИСНОВКИ

В роботі було поставлено та виконано наступні завдання:

- розглянуто поняття безпеки та її особливості в пасивно-енергетичній сфері. Забезпечення енергетичної незалежності та паливно-енергетичної безпеки залишається актуальним, тому ми мали на меті розглянути сучасний стан правового забезпечення енергетичної безпеки, а також світовий досвід регулювання безпекових питань в паливно-енергетичній галузі для напрацювання рекомендацій для України;

- проаналізовано джерела правового регулювання паливно-енергетичної безпеки України. Зроблено висновки, що нормативно-правових актів, що регламентують окремо безпеку паливно-енергетичної галузі, недостатньо, є відокремлені акти, які регулюють функціонування енергетичної, нафтопереробної, газової та інших підгалузей, проте вони не вирішують питання законодавчого забезпечення паливно-енергетичної безпеки країни;

- досліджено наслідки проблем паливно-енергетичної безпеки та їх вплив на економічну безпеку країни. Визначено, що виникають проблеми із забезпеченням економічної безпеки компаній, що працюють в паливно-енергетичній сфері, особливо коли договірні відносини стосуються бюджетних організацій, органів місцевого самоврядування та інших неприбуткових установ. Також одним з вагомих чинників існування загроз паливно-енергетичній безпеці залишається висока залежність від зовнішніх закупівель, нестабільність паливно-енергетичного ринку та загальний стан економіки України;

- здійснено аналіз забезпечення паливно-енергетичних потреб України у 2019-2021 рр. Відмічено, що йде зростання виробітку альтернативної енергетики, а також від'єднання від російських електромереж, проте для досягнення прийнятного рівня безпеки та енергонезалежності цього недостатньо;

- проведено діагностику ризиків та загроз в паливно-енергетичній сфері України. Найбільші ризики полягають в залежності від поставок з Росії та Білорусі, а також використання української газотранспортної системи для транспортування російського газу;

- проаналізовано поточний рівень паливно-енергетичної безпеки України та спрогнозовано його на майбутні періоди. В умовах російської агресії прогноз є песимістичним, проте на даний момент навіть під час повномасштабної війни потреби України забезпечено, хоча і буде актуальною потреба у відновленні ряду об'єктів паливно-енергетичної інфраструктури;

- оглянуто зарубіжний досвід забезпечення безпеки у паливно-енергетичній сфері. Ми дослідили основні засади європейського законодавства в сфері захисту бізнесу в цілому та в паливно-енергетичній сфері зокрема, і на основі дослідження можна стверджувати, що найбільш велика увага в ньому приділяється політико-правовій та інформаційній безпеці. Економічна безпека бізнесу покладається на самі підприємства, оскільки в європейських країнах відсутні проблеми в сфері оподаткування та ліцензування видів діяльності. Тому найбільш релевантною є правова позиція щодо захисту інформації як основної складової безпеки;

- сформульовано напрямки вдосконалення безпеки у паливно-енергетичній галузі на основі зарубіжного досвіду. Для цього потрібно збільшувати енергонезалежність, диверсифікувати транскордонні поставки енергоресурсів, а також збільшувати власний видобуток паливно-енергетичних ресурсів та ефективніше використовувати відновлювані джерела альтернативної енергії. Також потребує вдосконалення законодавство в сфері паливно-енергетичної безпеки України.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення 14.02.2022)
2. Про публічні закупівлі, Закон України. № 922-VII від 25 грудня 2015 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text> (дата звернення 14.02.2022)
3. Про нафту і газ, Закон України № 2665-III від 12 липня 2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2665-14#Text> (дата звернення 14.02.2022)
4. Про трубопровідний транспорт, Закон України № 192-96/ВР від 15.05.1996 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/192/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 14.02.2022)
5. Про концепцію діяльності органів виконавчої влади у забезпеченні енергетичної безпеки України : постанова Кабінету Міністрів України від 19 січня 1998 р. № 48. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/48-98-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.02.2022)
6. Про ринок природного газу : Закон України від 9 квітня 2015 р. № 329-VIII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/329-19> (дата звернення: 12.02.2022).
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підтримки розвитку вітчизняних галузей надрокористування URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70117 (дата звернення: 17.04.2022).
8. Про схвалення Концепції розвитку газовидобувної галузі України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2016 р. № 1079-р. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1079-2016-%D1%80> (дата звернення: 17.02.2022).
9. Про засади державної політики у сфері енергетичної безпеки України : проєкт закону України від 13 липня 2018 р. № 8609 / Верховна Рада

України. URL: <http://search.Ligazakon.ua/ldoc2.nsf/link1/JH6N500A.Html> (дата звернення: 17.02.2022).

10. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 р. «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» : розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 р. № 605-р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-D180> (дата звернення: 17.02.2022).

11. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України : наказ Міністерства економіки України № 60 від 2 березня 2007 р. URL: http://www.Me.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=97980 (дата звернення: 18.02.2022)

12. Стратегія енергетичної безпеки, розпорядження КМУ № 907-р від 4.08.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/907-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 18.02.2022)

13. Худолій Л. М. Складові економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності. Ефективна економіка. № 1. 2011. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_1_26 (доступно 14.02.2022)

14. Ільєнко А.С. Енергетична безпека України: сутність, загрози та механізми регулювання. Механізми державного управління. 2019. № 4. С.61-66.

15. Сенейко Ю. В. Сучасні підходи до трактування категорії «ризик». Регіональна економіка. 2006. № 1. С . 207

16. Крамар Р. та ін. Особливості правового регулювання відносин у сфері транспортування нафти і газу магістральними трубопроводами / Traektoriâ Nauki = Path of Science. 2018. Vol. 4, No 2. С. 4002

17. Державна служба статистики України : Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

18. Укренерго : Енергосистему України повністю синхронізовано з європейською енергомережею ENTSO-E : Офіційний сайт [Електронний ресурс]. URL: <https://ua.energy/integraciya-do-entso-e/> (доступно 18.05.2022)

19. Кулик, М. П. Перспективи безпечного функціонування об'єднаної енергетичної системи України. № 2, 2021. С 67-73
20. Трофименко О.О., Войтко С.В. Функціонування, стратегічний розвиток і регулювання відновлюваної енергетики : монографія, 2014. 178 с.
21. Красніков С. В. Новіков С. О. Залізногірськ, Р. Ф. Особливості побудови нового сучасного сховища відпрацьованого ядерного палива на Україні. Наукові праці. 2021. С. 251-255.
22. Харазішвілі, Ю. М. (2019). Ідентифікація рівня енергетичної безпеки України з позицій сталого розвитку. Економіка промисловості. — 2019. — № 4 (88). — С. 5–27.
23. Павлова, О. М., Павлов, К. В., Новосад, О. В., Матійчук, Л. П. (2021). Сутність енергетичної безпеки України в умовах трансформаційних змін. Актуальні проблеми інноваційної економіки, (2). С. 84-91.
24. Лопушанська, М., Іванов, Є. Воднева Енергетика в Україні: проблеми і перспективи розвитку. 6-й Міжнародний молодіжний конгрес “Сталий розвиток: захист навколишнього середовища. Енергоощадність. Збалансоване природокористування”: збірник матеріалів. – Львів: Західно-Український Консалтинг Центр (ЗУКЦ), ТзОВ, 2021. 314 с., 72.
25. Кудря С. О., Іванченко І. В., Петренко К. В., Кармазін О. О., Точений В. А. (2021). Перспективи розвитку відновлюваної енергетики країн центральної та південно-східної Європи (CESEC). Відновлювана енергетика та енергоефективність у ХХІ столітті: матеріали ХХІІ міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 20-21 травня 2021р.). – К.: Інтерсервіс, 2021. С. 150-161.
26. Szép Tekla, Pálvölgyi Tamás, Kármán-Tamus Éva. Indicator-based assessment of sustainable energy performance in the European Union. International Journal of Sustainable Energy Planning and Management, 2022, vol. 34. С. 107-124.
27. Berger E. M., Bialek S., Garnadt N., Grimm V., Salzmann L., Schnitzer, M., Wieland V. (2022). A potential sudden stop of energy imports from Russia:

Effects on energy security and economic output in Germany and the EU (No. 166). IMFS Working Paper Series.

28. Prokopenko, O., Chechel, A., Sotnyk, I., Omelyanenko, V., Kurbatova, T., Nych, T. (2021). Improving state support schemes for the sustainable development of renewable energy in Ukraine. *Polityka Energetyczna*, 24.

29. Возняк, О. М., Штуць, А. А., Наавгуст, О. П. Аналіз комплексної моделі моніторингу параметрів якості електроенергетики. *Техніка, енергетика, транспорт АПК*. 2021. № 4 (115). С. 159-170.

30. Чень Сюй. Аналіз основних напрямів розвитку державної екологічної політики розвинених держав світу. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*, 2021, 5 (17): 169-176.

31. Єсімов С. С. Адміністративно-правове регулювання забезпечення безпеки об'єктів паливно-енергетичного комплексу. *Scientific notes of Lviv University of Business and Law*, 2021, 29. С. 207-212.

ДОДАТКИ

Додаток А

SWOT-аналіз паливно-енергетичного сектору України

Сильні сторони	Слабкі сторони
• Географічне положення, з великим запасом корисних копалин. • Забезпечення робочими місцями населення. • Інтеграція до entso-e. У 2017 було підписано угоду про умови майбутнього приєднання, європейської об'єднаної мережі операторів передачі електроенергії. І вже у 2022 році 11 березня Україну було приєднано до електромережі. Дана інтеграція матиме позитивний вплив на безпеку енергосистеми, у випадку аварій, Україна матиме можливість співпрацювати з кранами ЄС. А також збільшиться надійність загальної системи через модернізацію основного обладнання.	• Повномасштабне вторгнення сусідніх держав. • Негативний вплив на навколишнє середовище (більше 65% припадає на ТЕС, майже третина викидів всіх забруднювачів в атмосферу – понад 1 млн тон). • Диверсифікація видобутку джерел енергії. Понад 50% припадає на виробництво електроенергії на АЕС. • Частина енергії не потрапляє до споживачів, через втрати в електромережі. Обсяги складають майже 10 млрд. кВт на год. • Використання ядерного палива Росії через моделі енергоблоків, що розраховані лише на паливо країни агресора, що унеможливорює швидкий перехід на нового постачальника. • Стратегічну систему енергопостачання, що давала можливість бути незалежною країною було майже втрачено. Відсутність модернізації, вичерпаність певних ресурсів, системне знищення нашими стратегічними партнерами.

Продовження додатку А	
Можливості	Загрози
• Переважна присутність відновлювальних ресурсів (ГЕС, ВЕС, СЕС). • Модернізація теплових електростанцій. Лише 10% енергетичних потужностей ТЕС перебувають у межах експлуатаційних можливостей. Усі інші потребують капітального ремонту чи повної заміни, через вичерпаність власних ресурсів. • Створення східноєвропейського газового хабу. (іншими словами – спільна торгівельна зона з такими країнами як – Польща, Румунія, Молдова). Для цього є потреба перенесення газу з «Північного потоку-1» до українських точок приймання. • Перехід на водневу енергетику. Даний аспект не тільки висвітлюватиме країну з позиції привабливого та ефективного партнера для країн ЄС, проте й не нестиме посилену загрозу для клімату.	• Кліматичні катастрофи, природні катаклізми. • Подальша окупація природних родовищ та енергетичних структур. • Посилення корупції. • Закупівля країнами ЄС та світу продукції країни агресора. • Порушення поставок ланок обладнання для важкої та металургійної промисловості • Посилена залежність від імпортованих ресурсів • Відсутність модернізації технологічного устрою.

Джерело: складено автором на основі [14; 18; 19; 21]